

УДК 902 (477.75) «4»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.3\(27\).310](https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).310)

ТОРГОВЕЛЬНІ КОНТАКТИ НАСЕЛЕННЯ МАНГУП-КАЛЕ В V СТ. ЗА МАТЕРІАЛАМИ АМФОР І ЧЕРВОНОЛАКОВОЇ КЕРАМІКИ

Ольга Яшна

Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник (Київ, Україна)

e-mail: olga.yashnaya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6431-7539>

У статті зроблені висновки щодо торговельних контактів населення Мангуп-Кале в V ст., які базуються на знахідках амфор і червонолакової кераміки в археологічних комплексах поселення. Простежена динаміка економічних зв'язків і висвітлені шляхи надходження товарів на територію Південно-Західного Криму.

Ключові слова: Мангуп-Кале, амфори, червонолакова кераміка, V ст., торговельні контакти

Мангуп-Кале – найбільш великий пам'ятник з групи так званих «печерних міст», розташованих у Південно-Західному Криму. Він є багатощаровим поселенням, яке функціонувало з другої половини III і до середини XVIII ст. З початку заселення мешканці почали налагоджувати торговельні контакти, які переросли у міцні економічні зв'язки. Про характер цих економічних взаємовідносин періоду III-IV ст. було написано О.С. Івановою¹.

Метою цієї роботи є реконструкція економічних зв'язків населення плато у V ст., зроблена на основі аналізу знахідок амфор і червонолакової кераміки з археологічних контекстів Мангуп-Кале пізньоримсько-ранньовізантійського періоду (друга половина III – кінець VIII ст.). Археологічні контексти, де були знайдені амфори та червонолакова кераміка, представлені у таблиці 1.

Наприкінці IV – V ст. на території Мангупа з'явилися нові типи амфор (таблиця 2). Вузькогорлі світлоглиняні амфори типу Е за Шеловим кінця IV – середини V ст.² склали 1,05% (187 екземплярів) всієї тарної кераміки (17859 екземплярів) з ранньо-середньовічних комплексів. Це єдиний тип амфор, виробництво якого не виходило за межі V ст. Зауважимо, що у похованнях могильника в балці Алмалик-Дере цілі амфори типу Е за Шеловим не виявлені, так само як на некрополях Криму в цілому. Це, мабуть, пов'язано з тим, що їх незручно було ставити у могилу через великі розміри. На Мангупському поселенні посудини типу Е виявлені як домішки більш раннього матеріалу в шарах, що формувалися протягом IV – середини VI ст. (№ 22)³, IV – другої половини VI ст. (№ 27), кінця IV – VII ст. (№№ 1, 30), VI – початку IX ст. (№ 26), а також одночасних засипах VI ст. (№№ 10, 31, 33, 34, 35, 36). В археологічних комплексах початку – першої половини V ст. (№№ 29, 37) амфори були датуючим матеріа-

¹ Иванова О.С. Амфоры позднеимского времени из раскопок Мангупа // Крым в сарматскую эпоху: сборник научных статей под редакцией И.Н. Храпунова. Симферополь-Бахчисарай: Доля, 2013. С. 143–144.

² Шелов Д.Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. 1978. № 156. С. 19.

³ Тут і далі датування контекстів, де знайдені амфори та червонолаковий посуд, вказані у таблиці 1.

лом. У шар другої половини III – IV ст. (№ 38) фрагмент стінки посудини, скоріше за все, потрапив випадково.

З V ст. в археологічних комплексах Мангупа з'явилися фрагменти амфор типу Böttger III.1 V – кінця VI / початку VII ст.⁴ Складність полягає у тому, що ці посудини в усьому, крім форми дна, схожі з амфорами типу V за Антоновою⁵. Тому, починаючи з другої чверті VI ст., коли розпочалося виробництво останніх, посудини типу Böttger III.1, що знайдені у фрагментах, важко виокремити. Амфори типу Böttger III.1 (197 екземплярів – 1,1%) знаходилися у засипах V ст. (№№ 9, 12), V-VI ст. (№ 4), VI ст. (№ 7), горизонтах, які формувалися протягом III-V/початку VI ст. (№№ 20, 21), IV – другої половини VI ст. (№ 27), кінця IV – VII ст. (№ 30).

У V ст. на територію Мангупа поставляли товари у синопських амфорах типів Делакеу (середина IV/V – початок VI ст.)⁶ – 9,54% і «Carottes» (кінець IV – друга половина VII ст.)⁷ – 8,42%. Імовірно, посудини типу Делакеу з'явилися тут ще в другій половині IV ст. Це побічно доводять знахідки амфор на поселеннях на горі Тас-Тепе⁸ і в Барабанівській балці⁹. На Мангупі вони зустрічалися лише в одному археологічному комплексі другої половини III – IV ст. (№ 38), за яким можна робити висновок, що посудини типу Делакеу з'явилися на плато у IV ст.¹⁰ В основному ж амфори типу Делакеу виявлені у комплексах, датованих широко, або пізнішим часом: III-V/початком VI ст. (№ 21), IV – серединою VI ст. (№ 22), IV – другою половиною VI ст. (№ 27), другою половиною IV – VI ст. (№ 2), V ст. (№№ 24, 28), початком/першою половиною V ст. (№№ 29, 37), VI ст. (№ 3). Із цього випливає, що активніше амфори типу Делакеу використовувалися в V ст. Разом із посудинами типу «Carottes» вони зустрічалися в археологічних комплексах IV – початку/першої половини V ст. (№ 25), кінця IV – VII ст. (№№ 1, 30), IV-X ст. (№ 50), V ст. (№№ 8, 9, 12), V-VI ст. (№ 4), першої половини VI ст. (№ 5), другої половини VI ст. (№ 16), VI ст. (№№ 6, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 31, 32, 33, 34, 35, 36), VI-VII ст. (№ 17), другої половини VI – VII ст. (№ 51), VI – початку IX ст. (№ 26), VI – другої половини IX ст. (№ 19), IX ст. (№ 18).

Починаючи з V ст. у комплексах поселення з'явилися амфори з рифленням тулуба типу «набігаюча хвиля» (LRA 1 Benghazi) кінця IV/початку V – середини VII ст.¹¹ Вони складають 9,73% (1737 екземплярів) всієї тарної кераміки. Відзначимо, що амфори типу LRA 1 Benghazi є одними з найпоширеніших тарних посудин на Мангупі. Вони

⁴ Böttger B. Die Gefäßkeramik aus dem Kastel Jatrus // Jatrus-Krivina. 1982. Bd. 2. S. 50-51.

⁵ Антонова И.А., Даниленко В.Н., Ивашута Л.П., Кадеев В.И., Романчук А.И. Средневековые амфоры Херсонеса // Античная древность и средние века. 1971. Вып. 7. С. 85.

⁶ Яшная О.С. Амфоры типа Делакеу из раскопок Мангупа // Проблемы истории, филологии, культуры. 2015. Вып. 3 (49). С. 134.

⁷ Яшная О.С. Амфоры типа «Carottes» из раскопок Мангуп-Кале (Юго-Западный Крым) // Stratum Plus. 2016. № 4. С. 255.

⁸ Кутайсов В.А. Городище первых веков н.э. на горе Тас-Тепе в Крыму // Население и культура Крыма в первые века н. э.: сборник научных трудов. Киев: Наукова думка, 1983. Рис. 3, 1.

⁹ Храпунов И.Н., Власов В.П., Смокотина А.В., Шапцев М.С. Поселение в Барабановской балке (по результатам раскопок 2007 и 2008 гг.). Симферополь: Доля, 2009. С. 15. Рис. 46, 1-6.

¹⁰ Враховуючи, що всі типи амфор III-IV ст., виявлені на зазначених поселеннях, наявні у контекстах Мангупського городища, ми робимо висновок, що ці типи посудин поширювалися по всій території передгірської та гірської Таврики. Тому нічого не заважало амфорам типу Делакеу, які виявлені у поселеннях на г. Тас-Тепе і в Барабанівській балці, також проникати на Мангуп уже в IV ст.

¹¹ Riley J.A. The Coarse Pottery from Berenice // Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice). 1979. Vol. II. P. 212-216.

виявлені в археологічних комплексах IV – початку/першої половини V ст. (№ 25), IV – другої половини VI ст. (№ 27), кінця IV – VII ст. (№№ 1, 30), IV-X ст. (№ 50), початку/першої половини V ст. (№№ 29, 37), V ст. (№№ 8, 9, 12, 24, 28), першої половини VI ст. (№ 5), другої половини VI ст. (№№ 16, 23), VI ст. (№№ 6, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 31, 32, 33, 34, 35, 36), VI-VII ст. (№ 17), другої половини VI – VII ст. (№ 51), VI – початку IX ст. (№ 26), VI – другої половини IX ст. (№ 19), IX ст. (№ 18).

Очевидно, у V ст. на Мангуп почали проникати амфори з воронкоподібним горлом і густим гребінчастим рифленням по тулубу типу LRA 2 Benghazi¹². Хоча виробництво посудин почалося у IV ст., на території Криму вони частіше зустрічалися у V-VI ст. До якого з трьох варіантів посудин LRA 2 Benghazi належать амфори, знайдені на Мангупі, сказати складно через фрагментарність знахідок. Але вони виявлені в археологічних комплексах IV – другої половини VI ст. (№ 27), кінця IV – VII ст. (№ 30), VI ст. (№№ 13, 32, 35, 36), другої половини VI ст. (№ 23), VI-VII ст. (№ 17), VI – початку IX ст. (№ 26), VI – другої половини IX ст. (№ 19), другої половини VI – IX ст. (№ 51), IX ст. (№ 18).

Ймовірно, ще у IV ст. на Мангупі з'явилися амфори з «перехопленням» IV – першої половини VII ст. (12,67% – 2263 екземпляри)¹³. Продукти в них поставлялися на поселення протягом наступних трьох століть. Посудини виявлені в археологічних комплексах IV – другої половини VI ст. (№ 27), другої половини IV – першої половини VI ст. (№ 45), другої половини IV – VI ст. (№ 2), кінця IV – VII ст. (№№ 1, 30), початку/першої половини V ст. (№ 25), V ст. (№№ 8, 9, 12, 24, 28), V-VI ст. (№ 4), першої половини VI ст. (№ 5), VI ст. (№№ 3, 6, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 31, 32, 34, 36), другої половини VI ст. (№№ 16, 23), другої половини VI – VII ст. (№ 51), VI – початку IX ст. (№ 26), VI – другої половини IX ст. (№ 19), IX ст. (№ 18).

В археологічних комплексах Мангупа V ст. збільшилася кількість червонолакової кераміки (таблиця 3). Найбільш показово її представлено на могильнику в балці Алмалик-Дере, оскільки там виявлені цілі, археологічно цілі, або фрагментарно збережені посудини, форму яких можна відтворити¹⁴. Частина археологічних комплексів некрополя, верхня дата яких визначається у межах першої половини V ст., описано вище. У могилах некрополя першої половини V ст. (№№ 40, 44) виявлені посудини форм 1, 4/III, 6, та типу 1 за Івановою¹⁵; 430/40–470/80 pp. (№№ 39, 43) – вироби форм 1, 3, 4/II, 14 за Івановою¹⁶; другої половини V ст. (№№ 41, 42) – форм 1, 3, 4/III, 7, 12¹⁷.

Комплекси Алмаликського могильника достовірніше відображають ті форми червонолакової кераміки «понтійського виробництва», які характерні для Мангупа періоду середини IV – V ст. На поселенні ці ж форми посудин виявлені у пізніших археологічних контекстах як домішки раннього матеріалу. Блюда форми 1 (середини IV – першої чверті VII ст.) за Івановою¹⁸ виявлені на поселенні в археологічних комплексах IV – першої половини V ст. (№ 25), IV – середини VI ст. (№ 22), другої поло-

¹² Ibid. P. 217-219.

¹³ Антонова И.А., Даниленко В.Н., Ивашута Л.П., Кадеев В.И., Романчук А.И. Средневековые амфоры Херсонеса... С. 82-83.

¹⁴ Иванова О.С. Краснолаковая керамика из раскопок могильника в балке Алмалык-дере (Мангуп) // Материалы по археологии, истории и этнографии Тавриды. 2009. Вып. XV. С. 26-88.

¹⁵ Ibid. С. 29-34, 40-45, 50-51.

¹⁶ Ibid. С. 29-40, 49-50.

¹⁷ Ibid. С. 29-46, 48-49.

¹⁸ Ibid. С. 29-34.

вини IV – VI ст. (№ 2), кінця IV – VII ст. (№ 1), V ст. (№№ 8, 9, 24, 28), VI ст. (№№ 32, 33, 34, 35, 36), другої половини VI ст. (№ 23), другої половини VI – VII ст. (№ 51), VI – другої половини IX ст. (№№ 19, 26). Посудини форми 3 за Івановою¹⁹ знайдені в засипах V ст. (№ 28), VI ст. (№№ 3, 15, 32, 34, 35), шарі IV – середини VI ст. (№ 22). Миски форм 4/II і 4/III за Івановою (кінця IV – середини V ст.)²⁰ знаходилися у засипах початку/першої половини V ст. (№ 29), V ст. (№ 9), VI ст. (№№ 34, 35), шарах IV – середини VI ст. (№ 22), IV – другої половини VI ст. (№ 27), VI – другої половини IX ст. (№ 19), другої половини VI – VII ст. (№ 51). Блюда форми 7 за Івановою (другої чверті V – початку VI ст.)²¹ виявлені в археологічних комплексах кінця IV – VII ст. (№ 1), першої половини VI ст. (№ 5). Посудини форми 12 за Івановою (IV – першої половини V ст.)²², які, ймовірно, виробляли у Херсонесі, знайдені у засипах першої половини VI ст. (№ 5), VI ст. (№№ 31, 34, 35, 36) як домішки більш раннього матеріалу. Синхронні їм миски форми 13 за Івановою²³ зустрічалися в археологічних комплексах кінця IV – VII ст. (№№ 1, 30), початку/першої половини V ст. (№ 29), V ст. (№ 24), VI ст. (№№ 7, 13, 31, 33, 36), шарі VI – початку IX ст. (№ 26).

Описані вище форми червонолакової кераміки вважаються продукцією понтійського регіону. Нагадаємо, що центри, які виробляли цей посуд, до сьогодні не виявлено, однак широке поширення посудин у Причорномор'ї дозволяє вважати, що їх випускали на цій території. Посудини «понтійського виробництва» у відібраних археологічних комплексах Мангупа складають 76,6% (305 екземплярів) всієї червонолакової кераміки (398 екземплярів).

На території Мангупа у меншій кількості зустрічалися посудини групи «Late Roman C» за Хейсом, майстерні з виробництва яких знаходилися у північно-східній частині басейну Егейського моря²⁴. Блюдо LRC form 1 за Хейсом, датоване кінцем IV – третьою чвертю V ст.²⁵, виявлено у склепі № 2 (2002) Алмаликського могильника (№ 41) другої половини V ст.²⁶ Фрагменти виробів LRC form 2 за Хейсом²⁷ знайдено в археологічних комплексах некрополя середини IV – першої половини V ст. і в могилах, дату яких не встановлено (№№ 47, 49)²⁸. Посудини LRC form 3 за Хейсом другої половини V – першої половини VI ст.²⁹ зустрічалися в археологічних комплексах Алмаликського могильника та поселення, які мали широке датування: друга половина IV – перша половина VI ст. (№ 45), середина V – початок VII ст. (№ 46), перша половина VI ст. (№ 48), VI – початок IX ст. (№ 26), VI – друга половина IX ст. (№ 19)³⁰. Блюдо LRC form 5 за Хейсом 360-450 рр.³¹ виявлено у склепі № 191 (№ 79) другої половини IV – першої половини VI ст.³²

¹⁹ Ibid. С. 35-39.

²⁰ Ibid. С. 39-44.

²¹ Ibid. С. 45-46.

²² Ibid. С. 48-49.

²³ Ibid. С. 49.

²⁴ Arsen'eva T.M., Late Roman red slip pottery from Tanais // Eurasia antiquae. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens. Berlin, Mainz-am Rhein, 2002. Band 8. P. 428.

²⁵ Hayes J.W. Late Roman Pottery. London, 1972. P. 327.

²⁶ Иванова О.С. Краснолаковая керамика... С. 55.

²⁷ Hayes J.W. Late Roman Pottery... P. 327-329.

²⁸ Иванова О.С. Краснолаковая керамика... С. 55-56.

²⁹ Hayes J.W. Late Roman Pottery... P. 329-338.

³⁰ Иванова О.С. Краснолаковая керамика... С. 56-59.

³¹ Hayes J.W. Late Roman Pottery... P. 339.

³² Иванова О.С. Краснолаковая керамика... С. 59-60.

Таким чином, у V ст. Мангупське поселення розрослося та розширило господарську й торговельну діяльність. Це вказує на те, що гунське вторгнення у Таврику в останній чверті IV ст. не призвело до негативних наслідків. Наприкінці IV ст. гуни встановили свій протекторат на Боспорі та пішли далі на Захід, повернувшись до Східного Криму лише у середині V ст.³³ В економіці Боспору спостерігалися зміни. Зокрема, до початку V ст. припинилося виробництво масивних амфор типів 72, 73 за Зеест, які, ймовірно, випускали на Боспорі³⁴. Можливо, це пов'язано з тим, що сюди постачали продукти у тарних посудинах інших центрів, тому він більше не потребував виробництва власних амфор, а використовував імпортні вироби. Крім того, нам невідомо, в якому з регіонів Північного Причорномор'я виробляли амфори типу Böttger III.1. За структурою черепка ці амфори схожі з посудинами типів 72, 73 за Зеест, тому можна припустити, що їх виробляли десь на Боспорі. Можливо, що керамічні майстерні регіону просто перекваліфікувалися та стали випускати невеликі посудини, зручніші для транспортування. У той же час Боспор продовжував виробляти посудини типів 96-97 за Зеест. Однак, їх експорт, вочевидь, скоротився, і вони використовувалися для власного споживання.

Знахідки в мангупських археологічних комплексах амфор типу Böttger III.1 (V-VI/початку VII ст.), які вироблялися на території Східного Криму, свідчать про те, що торговельні зв'язки Мангупа з Боспором не припинилися.

Тоді ж зростає кількість імпортної продукції з території Малої Азії, Кавказу, островів Егейського басейну. З території Малої Азії надходили товари у гераклейських амфорах типу E за Шеловим, синопських посудинах типів Делакеу і «Carottes», амфорах із великим вмістом слюди сардського виробництва типу LRA 10 Benghazi. Крім того, на Мангуп ввозилася червонолакова кераміка фокейської групи. Знахідки на поселенні амфор типів LRA 1 і LRA 2 Benghazi свідчать про постачання товарів із Сирії, з островів Егейського та Середземного морів. Про імпорту з території Кавказу вказують знахідки на Мангупі амфор із перехватом колхідського виробництва.

Основними товарами, які привозили з Малої Азії, басейнів Егейського та Середземного морів, були вино й оливкова олія³⁵. Зерно навряд чи входило до розряду імпорту із зазначених місцевостей, скоріше мешканці Мангупа отримували його з навколишніх долин, придатних для землеробства. У колхідських амфорах транспортували нафту або дьоготь³⁶, можливо, вино³⁷.

Товари з віддалених регіонів надходили на Мангуп через Херсонес, зв'язки якого з Візантією зміцнилися. Місто знаходилося у залежності від імперії й платило їй торгові мита та податки, а та, у свою чергу, здійснювала будівництво й укріплення фор-

³³ Айбабин А.И. Этническая история ранневизантийского Крыма. Симферополь, 1999. С. 73, 77, 79.

³⁴ Зеест И.Б. Керамическая тара Боспора // *Материалы и исследования по археологии*. 1960. Вып. 83. С. 111-112.

³⁵ Peacock D.P.S., Williams D.F. *Amphorae and Roman economy*. London-New-York: LONGMAN, 1986. P. 189; Riley J.A. *The Coarse Pottery from Berenice...* P. 215; Opaıt A. *Local and imported ceramics in Roman province of Scythia (4-th – 6-th centuries AD)*. Aspects of economic life in the Province of Scythia. Oxford: BAR, 2004. P. 10-12; Van Alfen P. *New light on the 7th-c. Yassi-Ada shipwreck: capacities and standard sizes of LRA 1 amphoras* // *Journal of roman archaeology*. 1996. Vol. 9. P. 190-201; Keay S.J. *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A Typology and Economic Study: the Catalan Evidence*. Oxford: BAR, 1984. International Series 196, part I, II. P. 352-357.

³⁶ Opaıt A. *Local and imported ceramics...* P. 32.

³⁷ Сокольский Н.И. Ильичевское городище // *Советская археология*. 1966. № 4. С. 131-132.

тифікаційних споруд³⁸. У зв'язку з тим, що Херсонес входив у сферу інтересів Візантії, імперія вже у V ст., ймовірно, придивлялася до сусідньої з нею території Південно-Західного Криму, населеної варварами. Цілком можливо, що держава налагоджувала, перш за все, торговельні контакти, керуючись перспективою політичних взаємин.

REFERENCES

- Aibabin, A.I.** (1999). *Etnicheskaia istoriia rannevizantiiskogo Kryma* [Ethnic history of the early Byzantine Crimea]. Simferopol [in Russian].
- Arsen'eva, T.M., Domzalski, K.** (2002). Late Roman red slip pottery from Tanais. *Eurasia antiquae. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens*, 8, 415-491.
- Antonova, I.A., Danilenko, V.N., Ivashuta, L.P., Kadeev, V.I. & Romanchuk, A.I.** (1971). Srednevekovye amfory Khersonesa [Medieval Amphorae of Chersonesos]. *Antichnaia drevnost i srednie veka*, 7, 81-107 [in Russian].
- Böttger, B.** (1982). Die Gefässkeramik aus dem Kastel Jatrus. *Jatrus-Krivina*, 2, 33-148 [in German].
- Gertsen, A.G. & Manaev A.Yu.** (2005). Demir-Kapu (Ukreplenie A.XIX) v sisteme oboronitel'nykh sooruzhenii Mangupa [Demir-Kapu (Fortification A.XIX) in the system of fortifications of Mangup]. *Materialy po istorii arkheologii etnografii Tavriki*, XI, 314-345 [in Russian].
- Hayes, J.W.** (1972). *Late Roman Pottery*. London.
- Ivanova, O.S.** (2013). Amfory pozdnerimskogo vremeni iz raskopok Mangupa [The Amphorae from the Late Roman Period Excavated in Mangup]. In: *Krym v sarmatskuiu epokhu: sbornik nauchnykh statei pod redaktsiei I.N. Khrapunova* (pp. 93-154). Simferopol-Bakhchisarai [in Russian].
- Keay, S.J.** (1984). Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A Typology and Economic Study: the Catalan Evidence. *British Archeological Reports*, 196, I, II.
- Khrapunov, M.I.** (2000). Administratsiia Khersona naprykintsi IV – VI st. [Administration of Kherson at the end of IV – VI centuries]. *Arkheolohiia*, 1, 57-67 [in Ukrainian].
- Khrapunov, N.I.** (2004). Politicheskaia istoriia, gosudarstvennoe i administrativnoe ustroistvo Khersonesa v kontse IV – VI vv. [The political history, state and administrative structure of Chersonesos at the end of the IV – VI centuries]. In: *Khersones Tavricheskii v seredine I v. do n.e. – VI v. n.e.: Ocherki istorii i kultury* (pp. 520-545). Kharkov [in Russian].
- Khrapunov, I.N., Vlasov, V.P., Smokotina, A.V. & Shaptsev, M.S.** (2009). *Poselenie v Barabanovskoi balke po rezul'tatam raskopok 2007 i 2008 gg.* [The Settlement in Barabanovskaya gully (according to the results of excavations in 2007 and 2008)]. Simferopol [in Russian].
- Maćczyńska, M., Gercen, A., Ivanova, O., Černyš, S., Lukin, S., Urbaniak, A., Bemman, J., Schneider, K. & Jakubczyk, I.** (2016). *Das frühmittelalterliche Gräberfeld Almalyk-dere am Fuße des Mangup auf der Südwestkrim*. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums [in German].
- Kutaisov, V.A.** (1983). Gorodishche pervykh vekov n.e. na gore Tas-Tepe v Krymu [The Hillfort of the first centuries AD on the mountain of Tas-Tepe in Crimea]. In: *Naselenie i kultura Kryma v pervye veka n.e.: sbornik nauchnykh trudov* (pp. 144-149). Kiev [in Russian].
- Ораїт, А.** (2004). Local and imported ceramics in Roman province of Scythia (4-th – 6-th centuries AD). Aspects of economic life in the Province of Scythia. *British Archeological Reports*, 1274.

³⁸ Храпунов М.І. Адміністрація Херсона наприкінці IV-VI ст. // Археологія. 2000. № 1. С. 59-62; Храпунов Н.І. Политическая история, государственное и административное устройство Херсонеса в конце IV-VI вв. // Херсонес Таврический в середине I в. до н.э. – VI в. н.э.: Очерки истории и культуры. Харьков: Майдан, 2004. С. 525-530.

- Peacock, D.P.S. & Williams, D.F.** (1986). *Amphorae and Roman economy*. London-New-York: LONGMAN.
- Riley, J.A.** (1979). The Coarse Pottery from Berenice. *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice), II*, 91-466.
- Shelov, D.B.** (1978). Uzkogorlye svetlogliniane amfory pervykh vekov nashei ery. Klassifikatsiia i khronologiiia. [Narrow-naked light-clay amphorae of the first centuries of our era. Classification and chronology]. *Kratkie soobshcheniia instituta arkheologii AN SSSR*, 156, 16-21 [in Russian].
- Sokolskii, N.I.** (1966). Ilichevskoe gorodishche [Ilichevsk hillfort]. *Sovetskaia arkheologiiia*, 4, 186-189 [in Russian].
- Van Alfen, P.** (1996). New light on the 7th-c. Yassi-Ada shipwreck: capacities and standard sizes of LRA 1 amphoras. *Journal of Roman Archeology*, 9, 189-213.
- Yashnaia, O.S.** (2015). Amfory tipa Delakeu iz raskopok Mangupa. [Excavated Delakeu Amphorae from the Mangup Settlement]. *Problemy istorii, filologii, kultury*, 3(49), 120-139 [in Russian].
- Yashnaia, O.S.** (2016). Amfory tipa «Carottes» iz raskopok Mangup-Kale (Yugo-Zapadniy Krym). [«Carottes» Amphorae from Mangup-Kale (South-Western Crimea)]. *Stratum Plus*, 4, 241-259 [in Russian].
- Zeest, I.B.** (1960.) Keramicheskaiia tara Bospora [Tare Ceramics from Bosporus]. *Materialy po istorii i arkheologii SSSR*, 83 [in Russian].

Olga Yashna

(National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve, Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6431-7539>

Trade Contacts of Mangup-Kale Population in the 5th Century on the Materials of Amphorae and Red-Figure Pottery

The conclusions about the trade contacts of Mangup-Kale population in the 5th century, based on the findings of amphorae and red-figure pottery in the archeological complexes of the settlement are made in the paper. The archeological contexts in which the ceramic products were found date back to the Late Roman-Early Byzantine period (the second half of the 3rd – the end of the 18th century) of the settlement's development. The amphorae of Shelov type E, Böttger III.1 Delacau, «Carottes», with the corrugation of the body by the type of «oncoming wave» (LRA 1 Benghazi), with a funnel-shaped neck and thick comb corrugation of the body (LRA 2 Benghazi), with the «bulbous-neck», spread on the Mangup-Kale Plateau in the 5th century, were analyzed. Most forms of red-figure pottery belong to the so-called «Pontica production» ceramics. Fewer Late Roman C products originating in Asia Minor have been found. Findings of amphorae and red-figure pottery indicate that import from Bosporus, Asia Minor, Syria, the Caucasus, the Aegean and Mediterranean islands came on the territory of Mangup-Kale in the 5th century. Goods from distant regions came to settlement through Chersonesus, which already had strong economic ties with the Byzantine Empire.

Keywords: Mangup-Kale, amphorae, red-figure pottery, 5th century, trade contacts

Таблиця 1

Археологічні контексти Мангуп-Кале, де знайдені амфори та червонолакова кераміка, поширені у V ст.

№ кон-тексту	Назва археологічного контексту	Датування
Археологічні комплекси ділянки житлової та господарської забудови в районі церкви Св. Костянтина:		
№ 1	Квадрат Г. 4-й шар (2001) ³⁹ .	кінець IV-VII ст.
№ 2	Квадрат Г. Суглинок (2001) ⁴⁰ .	друга половина IV – VI ст.
№ 3	Квадрат Є-Ж. Господарська яма № 12. Заповнення (2003) ⁴¹ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., вірогідно, засип був зроблений у VI ст.
№ 4	Квадрат К. Господарська яма № 14. Заповнення (2003) ⁴² .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., і, вочевидь, було зроблено у V-VI ст.
№ 5	Квадрат Н. Господарська яма № 27. Заповнення (2004/2005) ⁴³ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., засип був зроблений у першій пол. VI ст.
№ 6	Квадрат М. Господарська яма № 28. Заповнення (2004) ⁴⁴ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., засип був зроблений у VI ст.
№ 7	Квадрат М. Господарська яма № 29. Заповнення (2004) ⁴⁵ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., і вочевидь, засип був зроблений VI ст.
№ 8	Квадрат К. Господарська яма № 30. Заповнення (2004) ⁴⁶ .	V ст.
№ 9	Квадрат Є-Ж-Л. Господарська яма № 44. Заповнення (2005) ⁴⁷ .	V ст.
№ 10	Квадрат Ж. Господарська яма № 45. Заповнення (2005) ⁴⁸ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., і, вочевидь, засип був зроблений у VI ст.
№ 11	Квадрат Л. Господарська яма № 47. Заповнення (2005) ⁴⁹ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., засип, вочевидь, був зроблений у VI ст.
№ 12	Квадрат М. Господарська яма № 48. Заповнення (2005) ⁵⁰ .	заповнення містить матеріал IV-V ст., засип був зроблений у V ст.

³⁹ Інститут археології НАН України (ІА НАН України), наук. архів, інв. 2001/112: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2001 г. Симферополь, 2002. Л. 18-19.

⁴⁰ Ibid. Л. 18-19.

⁴¹ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2003/161: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2003 г. Симферополь, 2004. Л. 23.

⁴² Ibid. Л. 30-31.

⁴³ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2004/57: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2004 году. Симферополь, 2005. Л. 39; ІА НАН України, наук. архів, інв. 2005/54: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2005 году. Симферополь, 2006. Л. 25.

⁴⁴ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2004/57: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2004 году. Симферополь, 2005. Л. 43.

⁴⁵ Ibid. Л. 43.

⁴⁶ Ibid. Л. 35.

⁴⁷ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2005/54: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2005 году. Симферополь, 2006. Л. 28.

⁴⁸ Ibid. Л. 28-29.

⁴⁹ Ibid. Л. 29.

⁵⁰ Ibid. Л. 29.

№ 13	Квадрат І-3. Господарська яма № 59. Заповнення (2005) ⁵¹ .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., засип, вочевидь, був зроблений у VI ст.
№ 14	Квадрат Ж. Господарська яма № 63. Заповнення (2005) ⁵² .	заповнення містить матеріал IV-VI ст., засип, вочевидь, був зроблений у VI ст.
№ 15	Квадрат І-3. Господарська яма № 64. Заповнення (2005) ⁵³ .	заповнення містить матеріал IV-VII ст., засип був зроблений у VI ст.
№ 16	Квадрат І-3. Господарська яма № 66. Заповнення (2005) ⁵⁴ .	засип був зроблений у VI ст., можливо в другій його половині.
№ 17	Квадрат Н. Господарська яма № 68. Заповнення (2005) ⁵⁵ .	заповнення містить матеріал IV-VII ст., засип був зроблений в VI-VII ст.
№ 18	Квадрат М. Лакуна в центральній частині. Заповнення (2004) ⁵⁶ .	IX ст.
Археологічні комплекси ділянки житлової та господарчої забудови у верхів'ях Лагерної Балки:		
№ 19	Розкоп А-VIII. Ділянка Д. 3-й коричневий шар (1994) ⁵⁷ .	шар формувався протягом VI – другої половини IX ст.
№ 20	Розкоп А-VIII. Прирізка. Суглинок (1994) ⁵⁸ .	III – V/початок VI ст.
№ 21	Розкоп А-VIII. Вхід в піч. Суглинок (1994) ⁵⁹ .	III – V/початок VI ст.
№ 22	Розкоп А-IX. 4-й шар (1994) ⁶⁰ .	IV – середина VI ст.
№ 23	Розкоп А-IX. Коричневий шар (шар руйнування) всередині споруди № 2 ⁶¹ (1994).	друга половина VI ст.
№ 24	Розкоп А-IX-А-Х. Споруда № 2. Підлога (1995) ⁶² .	V ст.
№ 25	Розкоп А-IX. 4-й шар під розвалом стін споруди № 2 (1995) ⁶³ .	IV – початок/перша половина V ст.
№ 26	Розкоп А-XIII 3-й шар (1996) ⁶⁴ .	VI – початок IX ст.
№ 27	Розкоп А-XIII 4-й шар (1996) ⁶⁵ .	формування шару відбувалося протягом IV – другої половини VI ст.

⁵¹ Ibid. Л. 33.

⁵² Ibid. Л. 34.

⁵³ Ibid. Л. 34.

⁵⁴ Ibid. Л. 34-35.

⁵⁵ Ibid. Л. 35.

⁵⁶ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2004/57: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2004 году. Симферополь. 2005. Л. 42.

⁵⁷ ІА НАН України, наук. архів, інв. 366: Герцен А.Г., Науменко В.Е., Негуляев Е.А., Черныш С.А. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1994 году. Симферополь. 1995. Л. 19-20.

⁵⁸ Ibid. Л. 20.

⁵⁹ Ibid. Л. 22.

⁶⁰ Ibid. Л. 24-25.

⁶¹ Ibid. Л. 25.

⁶² ІА НАН України, наук. архів, інв. 306: Герцен А.Г., Науменко В.Е., Карлов С.В., Черныш С.А. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1995 году. Симферополь. 1996. Л. 44-45.

⁶³ Ibid. Л. 44-45.

⁶⁴ ІА НАН України, наук. архів, інв. 490: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1996 году. Симферополь. 1997. Л. 30-34.

⁶⁵ Ibid. Л. 34-35.

№ 28	Розкоп А-ХІІІ. Господарська яма в північному кутку. Заповнення (1996) ⁶⁶ .	V ст.
№ 29	Розкоп А-ХІV. Квадрат 2. Господарська яма у північно-західній бровки. Заповнення (1997) ⁶⁷ .	початок/перша половина V ст.
№ 30	Розкоп ХV. 4-й шар (селевий нанос) (2007) ⁶⁸ .	кінець IV – кінець VI/VII ст.
Розкоп в ущелині Демир-Капу (укріплення А.ХІХ):		
№ 31	3 шар (2002) ⁶⁹ .	VI ст.
№ 32	4 шар (2002) ⁷⁰ .	VI ст.
№ 33	6 шар (2002) ⁷¹ .	VI ст.
№ 34	7 шар (2002-2003) ⁷² .	VI ст.
№ 35	8 шар (2002-2003) ⁷³ .	VI ст.
№ 36	9 шар (заповнення ями) (2002) ⁷⁴ .	VI ст.
№ 37	10 шар (заповнення ями в суглинку) (2002-2003) ⁷⁵ .	перша половина V ст.
№ 38	11 шар (кам'яний завал в гроті) (2003) ⁷⁶ .	друга половина III – IV ст.
Могильник у балці Алмалик-Дере:		
№ 39	Склеп № 118 (2000) ⁷⁷ .	середина IV – середина V ст.
№ 40	Склеп № 6 (2001) ⁷⁸ .	перша половина V ст.
№ 41	Ділянка 1. Склеп № 2 (2002) ⁷⁹ .	друга половина V ст.
№ 42	Склеп № 171 (2004) ⁸⁰ .	V ст.
№ 43	Склеп № 184 (2006) ⁸¹ .	430/40-470/80 рр.
№ 44	Т-образна могила № 1. (2007) ⁸² .	перша половина V ст.

⁶⁶ Ibid. Л. 35.

⁶⁷ ІА НАН України, наук. архів, інв. 491: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1997 году. Симферополь. 1998. Л. 18.

⁶⁸ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2007/54: Герцен А. Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2007 году. Симферополь. 2008. Л. 36.

⁶⁹ Герцен А. Г., Манаев А.Ю. Демир-Капу (Укрепление А.ХІХ) в системе оборонительных сооружений Мангупа // МАИЭТ. 2005. Вып. ХІ. С. 318-320.

⁷⁰ Ibid. С. 320-322.

⁷¹ Ibid. С. 323.

⁷² Ibid. С. 323-324.

⁷³ Ibid. С. 325-326.

⁷⁴ Ibid. С. 324-325.

⁷⁵ Ibid. С. 326-327.

⁷⁶ Ibid. С. 327-328.

⁷⁷ Mączyńska M., Gercen A., Ivanova O., Černyš S., Lukin S., Urbaniak A., Bemman J., Schneider K., Jakubczyk I. Das frühmittelalterliche Gräberfeld Almalyk-dere am Fuße des Mangup auf der Südwestkrim. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2016. S. 13.

⁷⁸ Ibid. S. 13.

⁷⁹ Ibid. S. 14.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2006/164: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2006 году. Симферополь, 2007. Л. 39-40.

⁸² Mączyńska M., Gercen A., Ivanova O., Černyš S., Lukin S., Urbaniak A., Bemman J., Schneider K., Jakubczyk I. Das frühmittelalterliche Gräberfeld Almalyk-dere... S. 15.

№ 45	Склеп № 191. Заповнення дромосу (2008) ⁸³ .	друга половина IV – перша половина VI ст.
№ 46	Склеп № 192 (2007) ⁸⁴ .	середина V – початок VII ст.
№ 47	Підбійна могила № 40 (2008) ⁸⁵ .	могила без вузького датування, тому що пограбована.
№ 48	Склеп № 188 (2008) ⁸⁶ .	перша половина VI ст.
№ 49	Могила з заплечиками № 4 (2008) ⁸⁷ .	могила без вузького датування, тому що пограбована.
Інші контексти:		
№ 50	Стратиграфічний розкоп з тильного боку оборонної стіни. А.XIV (Головна лінія оборони). Квадрат 2. 4-й шар (2010) ⁸⁸ .	IV-X ст.
№ 51	Стратиграфічний розкоп на південно-східному схилі мису Тешклі-Бурун. Квадрат А. 5-й шар (1998) ⁸⁹ .	друга половина VI – VII ст.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2008/187: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2008 году. Симферополь, 2009. Л. 50-51.

⁸⁶ Ibid. Л. 51-53.

⁸⁷ Ibid. Л. 50.

⁸⁸ ІА НАН України, наук. архів, інв. 2010/53: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 2010 году. Симферополь, 2011. Л. 32-34.

⁸⁹ ІА НАН України, архів, інв. 599: Герцен А.Г. Отчет об археологических исследованиях Мангупского городища в 1998 году. Симферополь, 1999. Л. 31-33.

Таблиця 2

Амфори, поширені на Мангуп-Кале у V ст.

Типи амфор	Дата	Кількість фрагментів	%	Регіон виробництва
Амфори типу E за Шеловим	кінець IV – середина V ст.	187	1,05	Гераклея Понтійська
Амфори типу Böttger III.1	Амфори почали виробляти у V ст. У VI ст. їх, наряду з амфорами типу V за ХК-71, продовжували використовувати, однак до кінця VI – початку VII ст. вони повністю поступилися місцем амфорам типу V.	197	1,1	Північне Причорномор'я
Амфори типу Делакеу	середина IV – V/початок VI ст.	1704	9,54	Синопа
Амфори типу «Carottes»	кінець IV – друга половина VII ст.	1504	8,42	Селевкія (Сирія), Демірджі (недалеко від Сінопи)
Амфори з рифленням тулуба типу «набігаюча хвиля» (LRA 1 Benghazi)	кінець IV/початок V – середина VII ст.	1737	9,73	Кілікія, Антіохія, Кіпр Лікії, Памфілії, Північної Сирія, Родос, Лесбос, Евбея
Амфори з воронкоподібним горлом і густим гребінчастим рифленням по тулубу типу LRA 2 Benghazi	IV-VII ст.	205	1,15	Хіос, Арголида, Кнідоса. Петрографічний аналіз показав, що вулканічний камінь, присутній у домішках, поширений також на грецьких островах, в північно-західній частині Малої Азії
Амфори з «перехопленням»	IV – перша половина VII ст.	2263	12,67	Колхіда
Всього		7797	43,66	
Загальна кількість тарної кераміки у комплексах пізньоримсько-ранньовізантійського періоду (друга половина III – кінець VIII ст.)		17859	100	

Таблиця 3

Червонолакова кераміка, поширена на Мангуп-Кале у V ст.

Категорії посуду ⁹⁰	Дата	Кількість фрагментів ⁹¹	%
Блюда форми 1 за Івановою	Середина IV – середина V ст. або навіть в пізніший час.	87	21,86
Блюда форми 3 за Івановою	Період найбільш активного використання виробів форми 3 визначається кінцем IV – першою половиною V ст., хоча вони продовжували зустрічатися у комплексах до першої чверті VII ст.	24	6,03
Миски форми 4/II за Івановою	Зустрічалися у комплексах IV – першої чверті VII ст., але найбільш активно використовувалися у кінці IV – середині V ст.	7	1,76
Миски форми 4/III за Івановою	Зустрічалися у комплексах IV – першої чверті VII ст., але найбільш активно використовувалися у кінці IV – середині V ст.	25	6,28
Миска форми 6 за Івановою	Перша половина III – IV ст.	1	0,25
Блюда форми 7 за Івановою	З'явившись, як видно, у другій чверті / середині V ст., блюда форми 7 активно використовувалися у другій половині V – на початку VI ст., Хоча у Херсонесі вони продовжували зустрічатися аж до початку VII ст.	5	1,26
Миски форми 12 за Івановою	IV – перша половина V ст.	13	3,27
Кубок форми 14 за Івановою	IV – перша половина V ст.	1	0,25
Глеки типу 1 за Івановою	IV – перша половина V ст.	3	0,75
Блюда LRC form 1 за Хейсом	Кінець IV – третя четверть V ст.	1	0,25
Блюда LRC form 2 за Хейсом	370-450 pp.	5	1,27
Блюда LRC form 3 за Хейсом	Друга половина V – перша половина VI ст.	11	2,77
Блюда LRC form 5 за Хейсом	460-500 pp.	1	0,25
Всього		184	46,2
Загальна кількість червонолакової кераміки у комплексах пізньоримсько-ранньовізантійського періоду (друга половина III – кінець VIII ст.)		398	100

⁹⁰ Посуд за класифікацією О.С. Іванової є так званого «понтійського виробництва», червонолакова кераміка, надана за Дж. Хейсом, є продукцією малоазійських центрів.

⁹¹ Кількість цілих форм, або фрагментів червонолакової кераміки у даній таблиці надана для всіх комплексів пізньоримсько-ранньовізантійського часу, а не лише для комплексів V століття.